

ENTOMOLOGISCHE BERICHTEN

UITGEGEVEN DOOR

DE NEDERLANDSCHE ENTOMOLOGISCHE VEREENIGING

No. 320

Deel XIV

1 Februari 1952

*Adres der Redactie :*B. J. LEMPKE, Oude IJselstraat 12^{III}, Amsterdam-Zuid 2 — Nederland

INHOUD: M. A. Lief tinck: Een odonatologische excursie naar Zuid Nederland (p. 17).
 W. Nijveldt: Over de levenswijze van *Phaenobremia urticariae* Kffr. (Diptera, Itonididae)
 f. n. sp. (slot). — W. M. Docters van Leeuwen: Kweek van *Macrothylacia* (p. 30). —
 Literatuur: (p. 31: P. J. Brakman; p. 32: G. Kruseman). — Korte mededelingen: (p. 22:
 Bibliotheek, Br. Theowald, B. J. Lempke, E. Lücker; p. 29: B. J. Lempke, H. C. L.
 van Eldik, G. A. Graaf Bentinck, R. Boldt; p. 32: H. Prakke).

Een odonatologische excursie naar Zuid Nederland

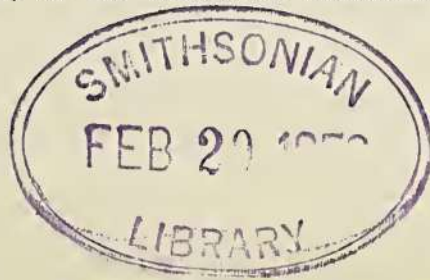
door

M. A. LIEFTINCK

Onmiddellijk na afloop van het Internationaal Congres voor Entomologie vertrok een klein gezelschap odonatologen, bestaande uit P. S. CORBET, D. C. GEIJSKES en echtgenote, K. LEMS, Miss C. LONGFIELD, L. S. WOLFE, en ondergetekende met zijn vrouw, naar Brabant en Limburg. Hoofddoel was een bezoek aan een aantal „klassieke” vindplaatsen op Odonaten-gebied, met het oogmerk minder bekende soorten (welke b.v. niet in Engeland voorkomen) in hun natuurlijk milieu te bestuderen en te verzamelen. Hoewel als gevolg van de ongunstige weersomstandigheden, alsmede door tijdgebrek op het tijdstip van onderzoek der betreffende localiteit, twee soorten, nl. *Aeshna viridis* Eversm. en *Sympetrum fonscolombi* (Selys), niet werden opgemerkt, was het resultaat elders zeer bevredigend. In totaal werden op 5—6 verzameldagen (28 Aug. was het buitengewoon slecht weer) nog 31 soorten verzameld.

In de middaguren van 26.8 exploreerde ons gezelschap een dystrophe heiplas bij Leende (N.Br.), met *Sympetrum depressiusculum* als no. 1 op de lijst onzer desiderata. Op 27 en 29.8 werden de Oisterwijkse vennen, met de riviertjes Achterste Stroom, Beerze en Rozep, onder handen genomen; helaas moest de fam. GEIJSKES de 28ste reeds vertrekken. Op 30.8 splitste onze groep zich in twee partijen: CORBET en LEMS gingen via St. Michielsgestel, Berlicum en Nuland per fiets naar Blijenbeek (bij Afferden in N. Limburg), terwijl de overigen per trein derwaarts vertrokken. De middag van de 30ste en de twee daarop volgende dagen werden besteed met een onderzoek van de vennen bij Blijenbeek, met *Aeshna subarctica elisabethae* als voornaamste doelwit.

Het navolgende soortenlijstje geeft een overzicht van het bereikte resultaat, zo nodig voorzien van enkele opmerkingen van algemene of meer speciale betekenis. De gevolgde nomenclatuur (ook de spelling) is op moderne leest geschoeid; in gevallen waar deze afwijkt van de in „*Odonata Neerlandica*” (1925—1926) en latere publicaties gebezigde, is de vroegere naam (cursief gedrukt) achter de thans gebruikelijke vermeld. Slechts waar de in Nederland voorkomende subspecies een andere naam draagt dan de typische, is de ternaire nomenclatuur gebruikt.

FEB 1 8 1952

Subordo *Zygoptera*Fam. *Agrionidae* (*Calopterygidae*)

Agrion splendens (Harr.) (*Calopteryx*). — Beide seksen hier en daar nog vrij talrijk aan riviertjes (algemeen aan de Beerze); voorts Achterste Stroom, en een enkel ex. bij Blijenbeek.

Agrion virgo (L.) (*Calopteryx*). — 1 ♂ aan de Beerze; samen met de voorgaande soort aan de Achterste Stroom.

Fam. *Lestidae*

Sympecma fusca (Van der Lind.) (*Lestes fuscus*). — Leende, Oisterwijk en Blijenbeek; soms talrijk op beschutte plaatsen in de heide en op ruderaalterreintjes.

Sympecma paedisca (Brauer) (*Lestes paediscus*). — Oisterwijk, Lammer vennen bij de Rozep, 1 ♂ (semiad.), 29.8.51 (P. S. CORBET). Deze soort komt in ons land slechts sporadisch bezuiden de grote rivieren voor.

Lestes dryas Kirby. — Leende, Oisterwijk en Blijenbeek. Overal in gezelschap van *sponsa*, doch veel minder algemeen dan deze; plaatselijk talrijk, vooral mannetjes. Vliegt bij voorkeur aan dichter begroeide vennetjes met ondiep water.

Lestes sponsa (Hansem.). — Op alle geschikte broedplaatsen uiterst algemeen aangetroffen.

Lestes virens vestalis Rambur. — Leende, Oisterwijk en Blijenbeek. Aan enkele dicht begroeide vennetjes bij Oisterwijk veelvuldig, en aan de Blijenbeekse plassen uiterst algemeen aangetroffen. Lichaamsgrootte, evenals die van *dryas* en *viridis*, zeer variabel. Het eierleggen dezer soort werd nog niet waargenomen. Zoals door SCHMIDT (9) aan de hand van duidelijke beschrijvingen en afbeeldingen is aangetoond, kan *L. virens* goed in twee geografische rassen worden onderscheiden. Typische *virens* leeft in Portugal, SW Spanje, de Middellandse Zee-eilanden, N. Afrika, en verder oostelijk tot in Klein-Azië, terwijl *vestalis* een meer noordelijke verspreiding heeft en pas na de ijstijd naar het N. zou zijn doorgedrongen.

Lestes viridis (Van der Lind.). — Op alle geschikte plaatsen bij Oisterwijk vrij algemeen. Bij Blijenbeek aan een klein stroompje enkele pas uitgekomen exemplaren, met exuvia.

Fam. *Platycnemididae*

Platycnemis pennipes (Pall.). — Sporadisch aan de (onlangs van waterplanten gezuiverde) Achterste Stroom bij Oisterwijk, doch aan de vegetatierijke Beerze nog zéér talrijk, ook eierleggende paartjes.

Fam. *Coenagrionidae* (*Agrionidae*)

Ceriagrion tenellum (De Vill.) (*Pyrrosoma*). — Overal nog vrij talrijk.

Coenagrion puella (L.) (*Agrion*). — Bij Oisterwijk, Schaapsven, slechts 1 ♂ (C. LONGFIELD). Vliegtijd kennelijk voorbij.

Coenagrion lindenii (Selys) (*Cercion lindeni*). — Oisterwijk, 1 ♀, fraai blauw en groen uitgekleurd, op kaalgeslagen terreintjes bij het Choorven, 27.8.51 (K. LEMS). In Nederland zeer zeldzaam. Ontwikkelt zich uit stromend water. Wijfjes dezer soort werden meer dan eens ver van de plaats van herkomst (in dit geval de Achterste Stroom?) aangetroffen. Het genus *Cercion* NAVàs behoeft een nadere definiëring.

Enallagma cyathigerum (Charp.). — Algemeen.

Ischnura elegans (Van der Lind.). — Sporadisch hier en daar. Zie *C. puella*.

Subordo Anisoptera

Fam. Aeshnidae (*Aeschnidae*)

Aeshna grandis (L.) — Overal verspreid voorkomend.

Aeshna cyanea (Müll.). — Idem. Vliegt ook in de avondschemering.

Aeshna mixta (Latr.). — Talrijk. Idem.

Aeshna affinis Van der Lind. — Blijenbeek, 30.8.51, 1 ♂ ad. (volkomen vers en gaaf exemplaar). Samen vliegend met *Ae. mixta* boven een beschut, vrijwel droog vennetje, dicht begroeid met *Scirpus* en *Carex*. Op deze plaats waren ook *Sympetrum flaveolum* en *Lestes dryas* zéér algemeen. Een tweede ♂ exemplaar, de volgende morgen op dezelfde plaats waargenomen, doch niet gevangen.

Een geheel onverwachte vondst. Tweede Nederlandse exemplaar en tevens het eerste ♂ voor ons land. Een sterk verkleurd en gemutileerd ♀ van *affinis*, 8.1911 door SMITS VAN BURGST bij Valkenburg (Z.L.) gevangen, bevindt zich in het Zool. Museum te Amsterdam (zie Odon. Neerl. II : 200, 1926). Mediterrane soort, van Spanje en Noord Afrika tot Noord Perzië en Turkestan. Volgens 40 jaar oude opgaven uit Midden Europa sporadisch van het westen (Zwitserland, Lotharingen, Bielefeld) en oosten (van Hongarije tot de omgeving van Weenen en in Silezië) als zéér zeldzame migrant (?) uit het zuiden bekend. In Frankrijk waarschijnlijk ook thans nog van de Midi af in zuidelijke richting vrij algemeen. SELYS' opgaven van *affinis* uit België (Ourthe en Amblève; Angleur, Remouchamps en Hollogne-sur-Geer) dateren van 1849; sedertdien is zij, voorzover ik weet, niet meer in België aangetroffen. Blijenbeek is dus de meest noordelijke vindplaats in Europa. De bewering, dat *affinis* een trekker zou zijn, berust slechts op een vermoeden. Veeleer geloof ik, dat de soort door verzamelaars eenvoudig voor *mixta* is gehouden of over het hoofd werd gezien. Zij is nauw verwant met *mixta* en van gelijke grootte, doch op het eerste gezicht daarvan gemakkelijk in de vlucht te onderscheiden door de fraai blauwe kleur, speciaal van de ogen en thorax.

Aeshna juncea (L.). — Leende, Oisterwijk en Blijenbeek. In hoofdzaak bewoner van vennen en soortgelijke wateren in de diluviale streken. Is echter veel minder kieskeurig in de keuze van de habitat dan *subarctica*.

Aeshna subarctica elisabethae Djakonov (*subarctica*). — Hoogveenplassen te Blijenbeek, 10 ♂ ♂ en 1 exuvium. Door de lage temperatuur en de spaarzame perioden van langdurige zonneschijn, kostte het nog moeite genoeg dit geringe aantal bijeen te brengen! Op 30 en 31.8 werden een aantal paren *in cop.* opgejaagd, terwijl eierleggende ♀ ♀ ook ettelijke malen werden waargenomen. De ♂ ♂ vlogen merendeels laag over het wateroppervlak, kennelijk op zoek naar ♀ ♀; zij hielden zich bij voorkeur op boven dicht met moerasplanten begroeide gedeelten van de vennen. Veel meer dan *juncea* vertoont deze soort een voorliefde voor drijftillen (z.g. „schwappende” Sphagnum-tapijten, e.d.). Is bij enige oefening in de vlucht wel van *juncea* te onderscheiden door de lichtblauwe thoraxkleur en ook door iets minder wilde vlucht (zie ook VALLE, 11).

De vrijwel gelijktijdige ontdekking van de nearctische *Ae. subarctica*

Walker in verschillende Europese landen (LIEFTINCK, 5)¹⁾, heeft tot gevolg gehad, dat onze kennis dezer soort en van haar verspreiding aanzienlijk is vermeerderd. Sedert 1929 hebben verschillende onderzoekers zich met *subarctica* en haar rassen bezig gehouden, waarbij inzonderheid de publicaties van VALLE (10, 11), BARTENEFF (2, 3, 4), SCHMIDT (7, 8), MÜNCHBERG (6), WALKER (12) en ANDER (1) genoemd moeten worden. Bij het onderzoek van Europees materiaal in vergelijking met dat uit Canada, zou zijn gebleken, dat Noord-Aziatische en Fins-Zweedse populaties van *subarctica* (in 1922 reeds door DJAKONOV uit Russisch Karelië onder de naam *elisabethae* beschreven) in kleurpatroon enigszins afwijken van exemplaren uit het zuidwestelijk areaal dezer soort. Volgens ANDER (loc. cit.), zou de grens van het verspreidingsgebied van *subarctica elisabethae* en dat van de lichter gekleurde subspecies uit Z. Zweden, Denemarken, N. Duitsland, Nederland en België, ongeveer ter hoogte van de 56e breedtegraad liggen, in de prov. Skåne, waar dezelfde auteur intermediaire exemplaren aantrof. De midden-Europese vorm werd — helaas veel te oppervlakkig — door ANDER beschreven onder de subspecies-naam *interlineata*. Het in Nederland voorkomende ras van *subarctica* zou dus voortaan de naam *interlineata* ANDER moeten dragen. Voorshands kan ik mij echter met deze opvatting geenszins verenigen, aangezien nog niemand getracht heeft behoorlijke seriën van de Canadese *subarctica* zowel met vers materiaal van *elisabethae* als met dat van *interlineata* uit verschillende streken van Europa nauwkeurig te vergelijken (zie ook BARTENEFF, 4). Dit is een eerste voorwaarde bij het onderzoek en het benoemen van geografische rassen. Over de variabiliteit van de midden-Europese populaties is nog vrijwel niets gepubliceerd!

Voorlopig kan ik aan de hand van 17 ♂♂ uit Nederland en 3 uit Finland het volgende vaststellen.

(1) *Ae. subarctica elisabethae* Djak. is, althans in Zweden en Nederland, zéér variabel in de uitbreiding en vorm van de lichte vlekken- en streep-tekening op thorax en abdomen.

(2) Extreem lichte en extreem donkere exx., respectievelijk beantwoordend aan de beschrijvingen van *interlineata* en *elisabethae*, vliegen te Blijenbeek (N. Limburg) op hetzelfde tijdstip door elkaar en zijn door alle overgangen met elkaar verbonden, zoals uit het volgende moge blijken.

Twee ♂ exx. van *subarctica*, van 30.8 tot 1.9 te Blijenbeek verzameld, zijn practisch identiek met 3 ♂♂ afkomstig van SW Finland (Luonnonmaa, 16—26.8. 1931, leg. K. J. VALLE) in mijn collectie (typische *elisabethae* Djak.); 2 andere ♂♂ van Blijenbeek, in dezelfde periode verzameld, vertonen een sterkere uitbreiding van de lichte thorax-tekening en stemmen hierin overeen met 2 ♂♂ van Venlo (nog niet eerder signaleerd, ex coll. D. MAC GILLAVRY, thans in de standaard-collectie Odon. Neerl. in Mus. Amsterdam); terwijl tenslotte de 6 overige onlangs te Blijenbeek gevangen ♂ individuen volkomen beantwoorden aan mijn beschrijving en afbeeldingen van Nederlandse *subarctica* (5) en aan de diagnose van *interlineata* Ander. Wijfjes werden niet nader onderzocht.

¹⁾ Voor het eerst in Europa signaleerd en beschreven in 1926, en wel uit Nederland door LIEFTINCK (Odon. Neerl. II: 205, voetnoot; zie ook VALLE, 10).

(3) Op grond van het bovenstaande concludeer ik voorlopig, dat *subarctica elisabethae* Djak. minstens even variabel is als b.v. *juncea juncea* (L.) in het zelfde woongebied.

Rest mij thans nog mede te delen, dat alle auteurs het eens zijn over de subspecifieke verschilpunten tussen de nearctische *subarctica subarctica* en de palaeartische *subarctica elisabethae*, een zienswijze waarmede ook de auteur van *subarctica*, Prof. WALKER, zich kan verenigen. Terloops zij hier vermeld, dat *juncea*, eveneens een holarctische soort, inmiddels ook in twee rassen is gesplitst, en wel door A. N. BARTENEV, die de Amerikaanse subspecies *juncea americana* doopte; in continentaal Azië komen nog meer rassen van *juncea* voor.

Anax imperator Leach. — Leende en Oisterwijk, nog enkele individuen.

Fam. Libellulidae

Orthetrum cancellatum (L.). — Enkele late exemplaren waargenomen bij Nuland, Oisterwijk en Blijenbeek.

Orthetrum caerulescens (F.) — Aan het grootste ven bij Blijenbeek nog verscheidene ♂ exemplaren gezien; 1 ♂ en een paar *in cop.* gevangen. Ook de vliegtijd van deze soort liep klaarblijkelijk ten einde.

Libellula quadrimaculata L. — Leende, en aan het Choorven bij Oisterwijk, nog enkele late individuen met zekerheid gezien.

Leucorrhinia dubia (Van der Lind.). — Leende, tussen *Sympetrum*s nog een drietal mannetjes waargenomen, rustend op witte zandplekjes. Aan het grote ven bij Blijenbeek op 1.9 één enkel sterk afgevlogen ♀ verzameld.

Sympetrum flaveolum (L.). — Op alle bezochte plaatsen, lokaal zeer talrijk.

Sympetrum danae (Sulz.). — Algemeen.

Sympetrum sanguineum (Müll.) — Overal, iets minder talrijk dan de voorgaande. Verkiest in het algemeen meer beschut terrein.

Sympetrum depressiusculum Sélys. — Aan de heiplas bij Leende zeer algemeen. Nuland (N.Br.), 1 ♂ op 30.8.51, betekent een nieuwe vindplaats voor deze zeldzame soort (CORBET & LEMS).

Sympetrum striolatum (Charp.). — Overal, doch in veel geringer aantal dan de volgende.

Sympetrum vulgatum (L.). — Op alle bezochte vindplaatsen vrij talrijk.

Geciteerde literatuur

- (1) ANDER, K., 1944, *Aeschna subarctica* (E. M. Walker) subsp. *interlineata* subsp. nov., Opusc. Entom. Soc. Ent. Lundensis, 1944: 164. — (2) BARTENEV, A. N., 1929, Über die Artengruppen *Aeschna juncea* und *Aeschna clepsydra* in dem paläarktischen Gebiete, Arb. Nord-Kaukas. Assoc. 54: 1—65 (Russisch). — (3) Idem, 1930, Zur Systematik der paläarktischen *Aeschna*-Arten. Zool. Anz. 89: 39—56. — (4) Idem, 1930, Noch einmal über die Artengruppe *Aeschna juncea* in der Paläarktik, Zool. Anz., 89: 229—245. — (5) LIEFTINCK, M. A., 1929, *Aeschna subarctica*, eene nieuwe aanwinst voor de Nederlandsche en Belgische Odonatenfauna, Tijdschr. Ent. 72: 169—186, figs. 1 pl. — (6) MÜNCHBERG, P., 1930, Zur Biologie der Odonatengenera *Brachytron* Evans und *Aeschna* Fbr., Zeitschr. Morph. Ökol. Tiere 20: 172—232, 15 figs. — (7) SCHMIDT, E., 1929, Die Tierwelt Mitteleuropas,

Odonata : 30—40, figs. (Leipzig). — (8) Idem, 1936, Die mitteleuropäischen *Aeschna*-larven nach ihren letzten Häuten, Deutsche Entom. Zeitschr. Jahrg. 1936 : 53—73, figs. — (9) Idem, 1938, Odonaten aus Syrien und Palästina, Sitzb. Akad. Wiss. Wien, math.-naturw. Kl. Abt. I, 147 : 136—141, figs. — (10) VALLE, K. J., 1929, Materialien zur Odonatenfauna Finnlands I. Über *Aeschna elisabethae* Djak. in Finnland, Notulae Entomologicae 9 : 14—27, figs. — (11) Idem, 1938, Zur Ökologie der finnischen Odonaten, Ann. Univ. Turkuensis, ser. A, 6 : 32—34. — (12) WALKER, E. M., 1934, The nymphs of *Aeschna juncea* L. and *A. subarctica* Wlk., Canad. Ent. 66 : 267—274.
Adres tot Maart 1952 : Boomakkerweg 15, Lunteren (G.).

De Bibliotheek der N.E.V. heeft zich geabonneerd op :
Anzeiger für Schädlingskunde.
Zeitschrift für angewandte Entomologie.

Een interessante vondst van de Wilgenhoutrups (*Cossus cossus* L.). Het is bekend, dat de Wilgenhoutrups in verschillende boomsoorten kan voorkomen. Dat hij ook in de den (*Pinus silvestris* L.) leeft, ben ik nog nergens tegen gekomen. In Juni j.l. vond ik echter in een gat in de stam van een den een hoop molm, waarin naast enkele larven van Tipulinae ook een bijna volwassen Wilgenhoutrups voorkwam.

Daar een gave den te veel hars bevat om met succes door een jonge Wilgenhoutrups te worden aangepakt, vermoed ik, dat dit exemplaar zijn leven begonnen is in een aangetaste den, waarin al een hoeveelheid molm aanwezig was.

Br. THEOWALD, Stadhouderskade 60, Amsterdam-Z.1.

Nomenclatuur Nederl. Microlepidoptera. Terwijl de nomenclatuur der Macrolepidoptera steeds zoveel mogelijk bijgewerkt wordt, is die van onze Microlepidoptera nogal verouderd.

In de Revue franç. de Lép. 13 : 43—44 (1951) publiceert P. VIETTE een bijdrage over de nomenclatuur van de Eriocraniidae. Het resultaat hiervan is, dat de namen van onze 6 Nederlandse soorten als volgt worden :

Heringocrania Kuznetzov, 1941, met *unimaculella* Zett.

Dyseriocrania Spuler, 1910, met *subpurpurella* Hw.

Eriocrania Zeller, 1850, met *semipurpurella* Stephens, *purpurella* Hw., *sangi* Wood en *sparmanella* Bosc. — Lpk.

Kweekglazen uit celluloid. Deze worden in ons land nog maar heel weinig gebruikt, doch er is natuurlijk altijd een kans, dat een van de weinige firma's, die hier in insectenbenodigdheden handelt, ze gaat importeren. Ze zijn handig, omdat ze onbreekbaar zijn, maar er moet bij het gebruik een kleine voorzorg genomen worden, zoals blijkt uit een mededeling van ALLAN (1951, Ent. Rec. 63 : 145). Nadat zo'n kweekglas in de zon geplaatst was, gebeurde het hem twee keer, dat in het voorjaar een hele kweek te gronde ging. Oorzaak : kamferdampen, ontstaan uit het celluloid als dit blootgesteld wordt aan zonnewarmte. — Lpk.

Aangeboden : Svenska Fjärilar, als nieuw.

Gevraagd : 5 à 10 insectendozen, formaat $\pm$ 42 x 51.

E. LÜCKER, Willem II Singel 28, Roermond.